

Nomotetyczny charakter nauki ekonomii

Jan Siekierski

Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie

E-mail: jan.siekierski@mwse.edu.pl
ORCID: 0000-0003-0805-6036

Abstrakt: W artykule omówiono nomotetyczny charakter nauki ekonomii. Oznacza to, że jest ona nauką, która odkrywa i formułuje prawa ekonomiczne, aby na tej podstawie budować teorie. Prekursorskie podejście w tak ujętych poszukiwaniach badawczych zaprezentowali merkantyliści w epoce Odrodzenia – wraz z odkryciem i opisem prawa obiegu pieniądza przez M. Kopernika i T. Grashama. Z kolei w epoce Oświecenia A. Turgot, przedstawiciel fizjokratów, opisał prawo malejących przychodów z ziemi. Z powstaniem kapitalizmu rodzi się na gruncie brytyjskim nauka ekonomii politycznej (A. Smith). Wraz z jej rozwojem wykształcają się dwa nurty poglądów na gospodarkę – ekonomia klasyczna i neoklasyczna, wnosząc ogromny wkład w ekonomię nomotetyczną. Współczesna ekonomia podlega dynamicznemu rozwojowi, dzięki wybitnym ekonomistom, w tym laureatom Nagrody im. A. Nobla od 1969 r. W ostatniej części artykułu przedstawiono opis działających w gospodarce, rządzących procesem gospodarczych, praw przy różnieniu na prawa produkcji i podziału oraz wymiany i konsumpcji (prawa rynkowe).

Słowa kluczowe: nauki nomotetyczne i idiograficzne, merkantylizm i prawo obiegu pieniądza, fizjokratyzm i prawo malejących przychodów z ziemi, ekonomia klasyczna, neoklasyczna i współczesna

1. Wprowadzenie

Refleksja nad gospodarką towarzyszy ludzkości od początków działalności gospodarczej. Najpierw były to rozważania na marginesie głównie filozofii, nie stanowiąc odrębnej dyscypliny naukowej. Termin „ekonomia” (od gr. *oikos* i *nomos*) po raz pierwszy użył w czasach starożytnych Ksenofont (430–355 p.n.e.), uczeń Sokratesa. Później posługiwał się tym określeniem Arystoteles (384–322 p.n.e.).

U progu czasów nowożytnych francuski filozof i merkantylista wprowadził nazwę „ekonomia polityczna (społeczna)” w opublikowanym w 1615 r. *Traktacie ekonomii politycznej*, skupionym na początkach wiedzy o gospodarce w makroskali. Wcześniej jednak, przed pojawieniem się tej nazwy, rozwinęły

Publikacja sfinansowana przez:
Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie

Korespondencja:
Jan Siekierski
Małopolska Wyższa Szkoła
Ekonomiczna w Tarnowie
Katedra Zarządzania
ul. Waryńskiego 14
33-100 Tarnów, Polska
Tel.: +48 14 656 55 38

się dwa następujące po sobie nurty ekonomiczne – merkantylizm i fizjokratyzm. W ramach tych poglądów, głoszonych głównie w XVI i XVII w., wśród wybitnych myślicieli epok Odrodzenia i Oświecenia pojawia się po raz pierwszy pojęcie prawidłowości ekonomicznych, zauważonych w gospodarce feudalnej i wczesnym kapitalizmie. W wyniku stałego, postępującego rozwoju procesu badawczego zaczęto w sposób prekursorski formułować pojęcia (kategorie), a następnie teorie ekonomiczne. W ten sposób przygotowany został grunt dla powstania w XVIII w. ekonomii politycznej jako nauki, później uznanej za klasyczną, wraz z ukazaniem się w 1776 r. dwutomowego dzieła A. Smitha pt. *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* („Bogactwo Narodów”). W WE PWN zapisano: „Klasyczna szkoła w ekonomii – jako pierwsza, wyjaśniająca istotę i zasady działania obiektywnych praw ekonomicznych” (WE PWN, 2003a, s. 389). W ten sposób nauka ta znalazła pełne, realne odniesienie do powstałej w Wielkiej Brytanii, po upadku feudalizmu, gospodarki kapitalistycznej.

Współcześnie w podręcznikach ekonomii (z pominięciem przymiotnika „społeczna”) przyjmuje się również, że „ekonomia jest nauką o procesach gospodarczych i zajmuje się działalnością gospodarczą ludzi. Stara się wykrywać i opisywać prawidłowości rządzące tymi procesami. Prawidłowości te określane są jako prawa ekonomiczne, będące podstawą formułowania teorii ekonomicznych. Służą do wyjaśniania i interpretacji stale zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej” (Milewski, Kwiatkowski, 2005, s. 3). Stwierdza się, że prawa ekonomiczne działają obiektywnie, co oznacza, że są rzeczywistością, realną cechą procesu gospodarczego. Działają wraz z rozwojem ludzkości, mając charakter historyczny i stochastyczny, w ściśle określanych warunkach społecznych i historycznych (ustrojowych).

2. Ekonomia jako nauka nomotetyczna

Termin „nauka nomotetyczna” wprowadzony został w 1894 r. przez niemieckiego filozofa W. Windelbanda (1848–1915), dokonując podziału nauk na nomotetyczne (nomologiczne) i idiograficzne. Do pierwszych zaliczył on nauki ścisłe, a do drugich historyczne. Tak przyjęty podział nauk upowszechnił się w XX w. W ujęciach encyklopedycznych podaje się, że „nomotetyczne nauki” to termin oznaczający metodologiczny typ nauk, które zajmują się formułowaniem praw nauki, a opis konkretnych zjawisk traktują wyłącznie jako przesłankę służącą opisowi i uzasadnianiu tych praw (WE PWN, 2003b, s. 110).

M. Friedman, amerykański laureat Nagrody im. A. Nobla w dziedzinie ekonomii, w eseju z zakresu ekonomii pozytywnej stwierdza, że teorie ekonomiczne (budowane na bazie praw ekonomicznych) należy przyjmować lub odrzucać tylko na podstawie ich korelacji z danymi empirycznymi. Głosząc sądy pozytywne, badacz powinien starać się, przy użyciu naukowych metod, wyjaśniać prawidłowości dotyczące rzeczywistości społeczno-gospodarczej (WE PWN, 2002a, s. 391).

Również inny wybitny ekonomista angielski, J. Hicks (1904–1989), laureat Nagrody im. A. Nobla z 1972 r. za wkład w teorię równowagi i teorię dobrobytu, był gorliwym zwolennikiem nomotetycznego podejścia do ekonomii. Szczególnie wysoko cenił sobie poglądy naukowe francuskiego ekonomisty L. Walrasa (WE PWN, 2002b, s. 289–290).

Kolejnym problemem pozostaje głoszenie przez ekonomię normatywną sądów wartościujących, często uważanych za odbiegające od ujęć nomologicznych (Blaug, 1994). Powołując

się na historyczny charakter nauki ekonomii (w tym historii gospodarczej), część badaczy wyrażała pogląd raczej o idiograficznym sensie dociekań ekonomicznych. Wyżej wymieniony spór pogłębił się w połowie XX w. wraz z powstaniem w Niemczech historycznej szkoły ekonomii politycznej, negującej uniwersalny charakter prawidłowości ekonomicznych. Kierunek ten przyjęto dzielić na starszą i młodszą szkołę historyczną. Pierwszą – reprezentowali W. Roscher, B. Hildebrand i K. Knies. W krytyce klasycznej ekonomii negowali oni istnienie obiektywnych prawidłowości ekonomicznych, a w konsekwencji samo istnienie tej nauki jako nauki teoretycznej. Autorów tych cechowało w historiografii nastawienie idiograficzne i ujmowanie ekonomii raczej jako historii gospodarczej. Drugą szkołą reprezentowali G. Schmoller, L. Brendton, K. Bücher, G. Knapp, a przede wszystkim M. Weber. Łączyło ich odrzucenie liberalnej polityki gospodarczej. M. Weber, a także W. Sombart usiłowali stworzyć teorię rozwoju gospodarczego, zwłaszcza w kapitalizmie, opierając się na założeniach socjologii ekonomicznej (WEP PWN, 1964a, s. 682). Twórczość M. Webera (1864–1920) jako historyka, ekonomisty i socjologa najpierw skupiała się na historii gospodarczej, religioznawstwie i metodologii nauk społecznych, później zajął się on genezą rozwoju europejskiego kapitalizmu (Britannica, 2005, s. 335).

We współczesnym podejściu do wyżej omawianych kwestii (również w sensie metodologicznym) stanowisko to często jest kwestionowane między innymi ze względu na występujące uproszczenia w rozumieniu pojęcia prawa nauki i niezasadności przeciwstawiania sobie tych dwóch grup nauk – nomologicznych i idiograficznych. W prowadzonej dyskusji podkreśla się raczej istotę i znaczenie odrębności nauk historycznych (historiograficznych) względem teoretycznych nauk społecznych, w tym ekonomii.

3. Odrodzenie i Oświecenie. Pierwsze próby i osiągnięcia w teoretycznej interpretacji prawidłowości w gospodarce

W czasach starożytnych, w długim okresie historycznym, począwszy od państwa Sumerów w Mezopotamii, Egiptu, Grecji i Rzymu, dokonywał się rozwój wiedzy naukowej w różnych dziedzinach przyrodznawstwa (fizyka, geografia, astronomia) i matematyki (Pitagoras, Tales z Miletu, Euklides).

W innej liczącej się dziedzinie – filozofii, pojawiła się szeroka gama poglądów na ówczesną rzeczywistość społeczną. Powstały różne szkoły myślenia filozoficznego, jak szkoła platońska (Sokrates, Platon, Arystoteles). Ksenofont, a także Arystoteles w swoich dociekaniach filozoficznych podejmowali niektóre z wątków ekonomicznych (wiedza o zarządzaniu gospodarstwem oraz o sposobach osiągania bogactwa).

W Średniowieczu we wczesnym jego okresie, filozofowie chrześcijańscy potępiali negatywne zjawiska w życiu społeczno-gospodarczym, jak choćby lichwa, z punktu widzenia etycznego. Podobnie oceniali występowanie ceny niesprawiedliwej (św. Augustyn, św. Tomasz z Akwinu).

Na przełomie XV i XVI w. zrodziło się nowe podejście do człowieka i jego miejsce w świecie, które znalazło wyraz przede wszystkim w ideach humanizmu. W epoce Odrodzenia istotną rolę odegrała renesansowa filozofia przyrody oraz nowe spojrzenie na człowieka i społeczeństwo.

W późnym Średniowieczu, wraz ze znacznym rozwojem gospodarczym, handlu, odkryciami geograficznymi, postępami w naukach przyrodniczych, pojawia się pierwsza próba interpretacji prawidłowości występujących w gospodarce feudalnej (*Tablice ekonomiczne* F. Quesnaya) oraz wczesnym okresie rozwoju kapitalizmu, gdy dokonywała się pierwotna akumulacja kapitału. Do badaczy interesujących się najszerzej handlem, wymianą towarową i pieniądzem (merkantylizm) należeli T. Mun, J. Colbert, J. Child, a w Polsce – M. Kopernik. Ten ostatni, jako genialny umysł swojej epoki, zajmując się nie tylko astronomią, wskazał na prawidłowości występujące w obiegu pieniądza. Jego badania w astronomii przyczyniły się do przewrotu myślowego, określanego później jako „rewolucja kopernikańska”. System kopernikański stanowił zamknięcie epoki Średniowiecza, a jego konsekwencje przyczyniły się do przyjęcia i utrwalenia nowych wzorców myślowych i metodologicznych, szczególnie wraz z nadejściem epoki Oświecenia.

Oświecenie cechowała myśl filozoficzna ukształtowana pod wpływem XVII- i XVIII-wiecznych idei racjonalizmu i empiryzmu (Descartes R., Locke J.). Całą uwagę zwrócono na rozum odwołujący się do doświadczenia, co pozwoliło na epokowe odkrycia w czasach nowożytnych – w tym odkrycia praw naukowych i ich zastosowania w powstającej i rozwijającej się gospodarce kapitalistycznej, szczególnie w przemyśle.

Zwrócenie uwagi na rolę eksperymentu w odkryciach naukowych przypisuje się wybitnemu angielskiemu filozofowi – F. Baconowi (1561–1626). Będąc prekursorem epoki Oświecenia zajmował się głównie metodologią nauk. Jako przedstawiciel empiryzmu, widział w tym podejściu drogę do odkrywania jeszcze niepoznanych praw przyrody. Swoje poglądy wyłożył w najsłynniejszym swoim dziele: *Novum Organum*, wydanym w 1620 r. Dzieło to odegrało pionierską rolę w upowszechnianiu doświadczeń w nowoczesnych badaniach naukowych (WE PWN, 2001, s. 79).

3.1. Merkantylizm – M. Kopernik i T. Gresham. Prawo obiegu pieniądza

Merkantylizm był w XVI w. pierwszą teorią uzasadniającą tendencje rozwojowe późnego feudalizmu i okresu Pierwotnej Akumulacji Kapitału. Zdaniem merkantylistów ogromne znaczenie dla bogactwa kraju miało posiadanie kruszców szlacheckich. Wczesny merkantylizm zajmował się niemal wyłącznie strefą obiegu pieniądza (monetarne) oraz handlu, jako głównego źródła bogacenia.

M. Kopernik (1473–1543) znany jest przede wszystkim z opracowania teorii heliocentrycznego ruchu planet w układzie słonecznym. Jako wszechstronny umysł epoki Odrodzenia odegrał także dużą rolę w różnych dziedzinach wiedzy, między innymi wówczas głoszonych poglądach ekonomicznych merkantylistów.

W *Traktacie o bicu monet* (1526) Kopernik opisał prawidłowość występującą w obiegu pieniądza: pieniądz gorszy wypiera z obiegu pieniądza lepszy, a więc w bimetalizmie srebrne monety przez monety złote. Tę zależność potwierdził i opisał później angielski merkantylista T. Gresham w 1559 r. Powyższe odkrycie posłużyło do opracowania projektu reformy monetarnej.

3.2. Fizjokratyzm – F. Quesnay, A. Turgot. Prawo malejących przychodów z ziemi

Fizjokratyzm jako kierunek nowej ekonomii w XVII i XVIII w. powstał najwcześniej we Francji. Uznawał rolnictwo za główną siłę napędową gospodarki i źródło bogacenia. Reprezentowany był przez F. Quesnay, A. Turgota, a w Polsce przez H. Kołłątaja. Byli oni pierwszymi wyznawcami idei leseferyzmu i to oni stworzyli podstawy ekonomii liberalnej.

F. Qusney, francuski ekonomista (1694–1774), autor słynnych *Tablic ekonomicznych* (1758), przedstawił mechanizm funkcjonowania gospodarki w warunkach ustroju feudalnego. Jako fizjokrata reprezentował pogląd, według którego bogactwo rodzi się wyłącznie w rolnictwie. W *Tablicach* zawarł syntezę reprodukcji prostej w gospodarce, z uwzględnieniem przepływów międzygałęziowych i pierwszym ujęciem równowagi między głównymi gałęziami gospodarki (WE PWN, 2004, s. 20).

A. Turgot (1727–1781) sformułował prawo malejących przychodów z ziemi. Prawo to wskazuje, że zwiększenie czynnika zmiennego produkcji (przy założeniu że pozostałe są stałe) na określonym obszarze ziemi powoduje coraz mniejszy przyrost produkcji, przypadających na każdą następującą po sobie jednostkę nakładów. Ten francuski ekonomista swoją koncepcję teoretyczną oparł na przesłankach poglądów fizjokratycznych (WE PWN, 2005, s. 142).

3.3. Ekonomia klasyczna i neoklasyczna – A. Smith, D. Ricardo, Th. Malthus, J. Say, A. Marshall

W drugiej połowie XVIII w. powstaje pierwszy zwarty system teoretyczny ekonomia klasyczna. Głównymi jej przedstawicielami są A. Smith i D. Ricardo. System stanowi podstawę liberalizmu ekonomicznego. „Niewidzialna ręka rynku” dokonuje optymalnej alokacji zasobów, stwarzając mechanizm regulujący stan równowagi w gospodarce. Do innych znanych reprezentantów ekonomii klasycznej zalicza się Th. Malthusa oraz J. Saya.

Ekonomię neoklasyczną reprezentują A. Marshall (1842–1929), W. Jewons (1835–1881), A. Pigoń (1887–1959). Ich prace skupiały uwagę na mikroekonomicznych podstawach tworzonych teorii ekonomicznych – rynku, konsumencie i przedsiębiorstwie – oraz na teorii podziału. Psychologia jednostek stanowi podstawę wyjaśniania zjawisk społecznych (indywidualizm metodologiczny). Ten punkt widzenia reprezentuje również szkoła austriacka (psychologiczna) oraz szkoła lozańska (matematyczna). J.S. Mill (1806–1873), angielski ekonomista, w książce pt. *Zasady ekonomii politycznej* (1848) łączył podejście klasyczne i neoklasyczne. Wprowadził także rozróżnienie praw produkcji i praw podziału (Blaug, 1994, s. 195).

3.4. Keynesizm i Monteraryzm. Ekonomia współczesna – J.M. Keynes, E. Engel, W. Leontief, M. Friedman, A. Okun

W 1936 r. ukazało się w Londynie dzieło J.M. Keynesa (1883–1946) pt. *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, które spowodowało prawdziwy przewrót teoretyczny, nazywany „rewolucją keynesowską w ekonomii”. Autor ten wprowadził pojęcie makroekonomii oraz stworzył ogólną teorię stanu równowagi (makroekonomicznej) przy różnym stopniu wykorzystania potencjału produkcyjnego. Najważniejsze stwierdzenie w tej teorii wskazuje na wykorzystanie potencjału produkcyjnego, decyduje o tym efektywny popyt (Milewski, Kwiatkowski, 2005, s. 40).

W okresie międzywojennym ogromne zasługi w badaniach procesu reprodukcji i mierzenia dochodu narodowego wniósł wybitny amerykański ekonomista pochodzenia rosyjskiego W. Leontief (1906–1999). Opracował i wdrożył do badań ekonomicznych nową metodę analizy ilościowej przepływów międzygałęziowych (nakładów i wyników), jako podstawowe narzędzie analizy makroekonomicznej w badaniach empirycznych. Badania przepływów

międzygałęziowych przeprowadził dwukrotnie w gospodarce amerykańskiej dla lat 1919–1929 i 1930–1939. Na tej podstawie w 1941 r. opublikował książkę pt. *Struktura gospodarki amerykańskiej*. W 1946 r. został profesorem Uniwersytetu Harvarda. W 1973 r. otrzymał Nagrodę im. A. Nobla w dziedzinie ekonomii za rozwój metody nakładów i wyników i jej zastosowanie w ważnych problemach gospodarczych (Nasiłowski, 1995, s. 146).

Kierunek nazwany monetaryzmem obejmuje dorobek teoretyczny Amerykanina M. Friedmana (1912–2006), laureata Nagrody im. A. Nobla w 1976 r., i jego zwolenników. Friedman całą uwagę w badaniach skupił na kwestiach pieniężnych, w tym na pojęciu inflacji stwierdzając, że jest to zjawisko wyłącznie pieniężne. Pogląd ten rozwinął w monetarnej neoilościowej teorii, w nawiązaniu do D. Hume, a przede wszystkim do J. Fishera (1867–1947), który sformułował prawo obiegu pieniądza w zapisie równania wymiany towarowej, w teorii ilościowej pieniądza (Milewski, Kwiatkowski, 2005, s. 418).

E. Engel (1821–1896), niemiecki ekonomista i statystyk, jako pierwszy przeprowadził badania gospodarstw domowych, budżetów rodzinnych i konsumpcji. Wyniki badań prawidłowości zmian w strukturze popytu konsumpcyjnego pod wpływem wzrostu dochodów ludności zawarł w opisie nazwanym „prawem Engla”.

A. Okun (1928–1980) to ekonomista amerykański, neokeynesista, twórca rynków stałego klienta. Jest on autorem książki pt. *Analiza makroekonomiczna*, opublikowanej w 1981 r. (WE PWN, 2003c, s. 426). Okun sformułował (od jego nazwiska) „prawo Okuna”.

Doniosłą rolę w dalszym rozwoju nauki ekonomii (mikro i makro) odgrywają wybitni ekonomiści, laureaci Nagrody im. A. Nobla, przyznawanej od 1969 przez Bank Szwecji w dziedzinie ekonomii. Do badaczy współczesnych, którzy wnieśli szczególnie duży wkład w rozwój wiedzy teoretyczno-nomologicznej, oprócz już wcześniej wymienionych, należą: J. Hicks, P. Samuelson, Hayek, F. Schulz, L. Klein, R. Stone. Wielu z nich podjęło próby skonstruowania teorii łączącej makroekonomiczne tezy J.M. Keynesa z podstawami neoklasycznej mikroekonomii, w tak zwanej syntezie neoklasycznej.

W późniejszym okresie wielu noblistów rozwinęło nowe poglądy na współczesną gospodarkę, takich jak T. Sargent i Lucas (nowa ekonomia klasyczna), F. Hayek (szkoła neoaustralijska), J. Buchanan, K. Arrow (nowa ekonomia polityczna). Z innych ekonomistów, którzy znacząco przyczynili się do rozwoju współczesnej ekonomii należy wymienić J. Galbraitha, T. Veblena (instytucjonalizm), A. Laufer (ekonomia podaży).

3.5. Proces gospodarczy w świetle działania ważniejszych praw ekonomicznych

Historia ekonomii nomotetycznej (pozytywnej), jak pisze M. Blaug w swym dziele pt. *Metodologia ekonomii*, obfituje w prawa ekonomiczne pisane wielkimi literami: Prawo Grahama, Prawo Saya, Prawo Podaży i Popytu, Prawo Engela, Prawo Malejących Dochodów (przychodów), Prawo Malejącej Użyteczności Krańcowej, itd. (Blaug, 1995, s. 212–213).

Dla systematyzacji dorobku nomotetycznego nauki ekonomii przedstawione zostaną w zarysie najważniejsze prawa rządzące procesem gospodarczym, w podziale na: prawa produkcji i podziału oraz prawa rynkowe (wymiany i konsumpcji).

3.5.1. Prawa produkcji i podziału

Prawo ludnościowe R. Malthusa a wyżywienie ludzkości

Problemy dobrobytu i ubóstwa w świecie wiążą się z koncepcją optymalnego zaludnienia w świetle poglądów głoszonych o przeludnieniu kuli ziemskiej. W książce angielskiego ekonomisty i demografa pt. *Prawo ludnościowe*, opublikowanej w 1825 r. przez Th. Malthusa (1788–1834), stwierdza się, że „ludność – wzrasta w tempie geometrycznym a środki żywnościowe – arytmetycznym”. W opinii Malthusa ta asymetria musi prowadzić do negatywnych efektów społeczno-ekonomicznych. Niedobór żywności jest przyczyną i ubóstwa i nędzy, a także napięć i konfliktów, przy występujących niedostatecznych dochodach ludności. Poglądy powyższe miały daleko sięgające reperkusje w polityce i gospodarce (Malthus, 1925).

Prawdziwość założeń teorii Malthusa w późniejszych dyskusjach została przez wielu badaczy zakwestionowana, między innymi za niedocenicenie roli postępu technicznego we wzroście wydajności w rolnictwie oraz osiągnięć medycznych. Malthuzjanizm w końcu XIX i w XX w. przyjął postać neomalthuzjanizmu (Siekierski, 2020, s. 29–42).

Prawo reprodukcji społecznej

Prawo to jest zaliczane do praw ogólnych, działających w ciągu całych dziejów ludzkich, gdyż zapewnia ciągłość życia ludności w kolejnych epokach historycznych. Badania procesu reprodukcji zainicjował F. Qusnaey. Reprodukacja społeczna jest procesem stałego odtwarzania produkcji i czynników produkcji oraz stosunków społeczno-ekonomicznych w gospodarce. Prawo reprodukcji jest złożonym związkiem wielu zjawisk ekonomicznych, odzwierciedlającym współzależności i powiązania międzydziałowe, międzygałęziowe, międzybranżowe, międzysektorowe i wewnętrzne w każdym z nich z osobna. Stąd następujące w gospodarce przepływy reprodukcyjne. W konsekwencji działania tego prawa wyróżnia się trzy rodzaje reprodukcji: prostą, rozszerzoną i zwężoną (Marciniak, 1995, s. 75). Wyznaczające się w procesie reprodukcji proporcje lub dysproporcje gospodarcze decydując będą o równowadze lub nierównowadze, co łączy się z cyklicznym charakterem gospodarki. Prawo reprodukcji w ujęciu wymiernym przybiera postać rzeczową (środki produkcji, środki konsumpcji) i wartościową (produkt globalny, zużycie pośrednie, dochód narodowy), a ich strumienie uczestniczą w ruchu okrężnym dochodów i wydatków ludności.

W makroekonomii podjęto badania w zakresie pomiaru różnych wielkości uczestniczących w procesie reprodukcji, zainicjowane przez pierwszych laureatów Nagrody im. A. Nobla w dziedzinie ekonomii i kontynuowanych przez laureatów tej nagrody – S. Kucznesa z USA (1971 r.) i R. Stone z Wielkiej Brytanii (1984 r.), którzy opracowali i opublikowali w 1952 r. *System Rachunków Narodowych*.

Prawo malejącej produktywności krańcowej

Prawo powyższe swoją inspirację znalazło w prawie malejących przychodów ziemi Turgota, ale w odniesieniu do warunków całej gospodarki kapitalistycznej. J. Clark (1847–1938) jego treść zapisał w stwierdzeniu: płaca, procent i renta są równe krańcowej produktywności pracy, kapitału i ziemi w warunkach konkurencji doskonałej. Podobnie jak Clark, neoklasyk amerykański F. Knight rozwinął marginalistyczną koncepcję produktu oraz prawa wydajności nieproporcjonalnej i proporcjonalnej (Krzywa Knighta dla produktu całkowitego, od-

zwierciedlająca zależność między nakładami czynników zmiennych a wielkością produkcji w krótkim okresie).

J. Clark kontynuował dociekania w zakresie teorii podziału, zapoczątkowanej przez A. Marshalla, w oparciu o koncepcję krańcowej produktywności czynników produkcji. J. Mill w książce pt. *Zasady ekonomii politycznej* (1848 r.) wprowadził rozróżnienie praw produkcji i podziału, gdzie prawa produkcji uznał za niezmiennie, zbliżone charakterem do praw fizycznych, natomiast prawa podziału – za uzależnione od podejmowanych przez ludzi decyzji (Blaug, 1994, s. 195).

Prawo Okuna

Prawo to wyraża ustalony przez tego badacza empiryczny związek między produkcją, zatrudnieniem i bezrobociem w warunkach gospodarki amerykańskiej: każdy procentowy wzrost produkcji i popytu globalnego spowoduje mniejszy procentowy wzrost zatrudnienia oraz jeszcze mniejszą obniżkę bezrobocia. W zapisie internetowym stwierdza się następującą zależność między bezrobociem a wzrostem gospodarczym na każde 2% spadku realnego PNB w stosunku do PNB potencjalnego, stopa bezrobocia wzrasta o 1% (Wikipedia, 2019).

Powyższą zależność w warunkach gospodarki brytyjskiej potwierdzili W. Godley, J. Shepherd (Begg i inni, 1992, s. 241–242).

3.5.2. Prawa rynkowe (wymiany i konsumpcji)

Prawo popytu i podaży

Zaliczane jest do grupy praw wspólnych (rynkowych), działające wraz z powstaniem i rozwojem prostej, a następnie złożonej gospodarki towarowo-pieniężnej w kapitalizmie. Po II wojnie światowej prawo popytu i podaży uważa się za fundamentalne prawo gospodarki rynkowej. Prawo to we wzajemnym oddziaływaniu popytu (prawo popytu) i podaży (prawo podaży) określa istotę mechanizmu rynkowego. W wyniku gry tych sił kształtuje się cena. Oddziałuje ona zwrotnie na kształtowanie się popytu i podaży, a ostatecznie – ceny równowagi rynkowej. Prawo popytu i podaży oraz teoria cen z chwilą zaistnienia rynku znajdowały się w centrum dociekań ekonomistów – zarówno w ekonomii klasycznej, jak i neoklasycznej, w tym także szkoły psychologicznej (H. Gossen) oraz szkoły matematycznej (A. Cournot, L. Walras) (Taylor, 1991, s. 42–160).

A. Cournot (1801–1877) jako pierwszy wprowadził matematykę do ekonomii politycznej jako metodę badań, zwłaszcza zależności między popytem i ceną, a ostatecznie między ceną, popytem i podażą. Na tej podstawie sformułował teorię cen z uwzględnieniem zaistnienia w kapitalizmie monopoli.

H. Gossen (1810–1830), ekonomista niemiecki, był prekursorem szkoły psychologicznej w ekonomii politycznej. Z kolei L. Walras (1834–1910), ekonomista pochodzenia francuskiego, opracował teorię wartości opartą o użyteczność. Był prekursorem szkoły matematycznej w ekonomii. Za główne zadanie ekonomii uważał badanie relacji między popytem i podażą, przy cenie która zapewnia równowagę. Teorię cen i równowagi ogólnej oparł w pełni na ujęciach matematycznych, przez wyrażenie ich współzależności. Uznawał w pełni prawo Saya.

Prawo rynków Saya

J. Say (1767–1832) to francuski ekonomista, przedstawiciel ekonomii klasycznej, autor prawa rynków o treści: popyt jest bierny i zawsze dostosowuje się do wielkości podaży. Wynika z niego teza o niemożności występowania w długim okresie kryzysów nadprodukcji (*Traktat o ekonomii politycznej*, 1803). Zasadność tego prawa kwestionował F. Malthus, do którego nawiązał w 1935 r. twórca ekonomii popytowej J.M. Keynes. Pod koniec XIX w. poprawioną wersję tego prawa przedstawił neoklasyk A. Marshall. Ekonomia podaży stoi nadal na gruncie prawa Saya (WE PWN, 2004, s. 264).

Prawo obiegu pieniądza w teorii ilościowej J. Fishera i teorii neoilościowej M. Friedmana

Pierwszy przedstawił na początku XX w. słynne równanie wymiany towarowej, opisujące omawianą zależność. Wynika z niego, że ilość pieniądza w obiegu, decyduje o poziomie cen towarów na rynku.

W nawiązaniu do J. Fishera, ekonomista amerykański M. Friedman w połowie XX w. przedstawił zmodyfikowaną wersję tych poglądów pod nazwą teorii neoilościowej. Głosi w niej, że zmiany ilości pieniądza w obiegu (tempo wzrostu podaży pieniądza) determinują zmiany w poziomie cen, a także realnego dochodu narodowego. Sugeruje tym samym, że przyczyn inflacji upatrywać należy w błędnej polityce pieniężnej banku centralnego. Podaż pieniądza bowiem znajduje się pod jego kontrolą (Milewski, Kwiatkowski, 2005, s. 418–421).

Prawo Keynesa

J.M. Keynes (1883–1946), brytyjski ekonomista, teoretyk makroekonomii, w 1936 r. opublikował pracę pt. *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, w uporządkowany sposób przedstawiającą popytową teorię dochodu narodowego, w której dominującą rolę odgrywają wydatki inwestycyjne. Rewolucja keynesowska oznacza odrzucenie prawa Saya. A zatem odwrotnie aniżeli w twierdzeniu Saya przeciwstawia twierdzenie: przy niepełnym zatrudnieniu popyt stwarza podaż (prawo Keynesa). W popytowej teorii inflacji J.M. Keynes dopatruje przyczyn inflacji w ustalaniu się agregatowego popytu na towary na poziomie przewyższającym możliwości jego zaspokojenia. Potrzebny jest więc czynnik zewnętrzny, który będzie pełnić funkcję stymulatora popytu, czyli państwo (interwencjonizm państwowy). Teoria Keynesa była rozwijana po jego śmierci w poglądach neo- i postkeynesowskich (Snowdon, 1998, s. 301–386).

Psychologiczne prawa zachowań rynkowych konsumenta. I i II prawo Gossena

H. Gossen swoje sformułowania w tym zakresie przedstawił w dziele pt. *Systematyczny wykład praw rządzących obrotem gospodarczym między ludźmi i wynikających stąd reguł ludzkiego postępowania* (1854 r.). Wyżej wymienione prawa znalazły odzwierciedlenie w pojęciach, użyteczności i użyteczności krańcowej, które wprowadził do szkoły austriackiej F. Wieser.

I prawo Gossena głosi, że każda potrzeba zmniejsza się w miarę jej zaspokajania, a więc użyteczność krańcowa dobra maleje w miarę zwiększania się zasobów.

II prawo Gossena mówi, że w celu osiągnięcia stanu równowagi człowiek stara się podzielić swoje środki tak, aby krańcowe jednostki nabywanych dóbr przynosiły te same zadowolenie konsumenta, czyli miały tę samą użyteczność krańcową (stąd druga nazwa: prawo malejącej użyteczności krańcowej) (WE PWN, 1964a, s. 340).

Alternatywną koncepcję wyboru struktury konsumpcji przedstawia później opracowana przez szkołę anglosaską teoria wyboru konsumenta (krzywych objętości).

Prawo Engla

Przedstawia prawidłowość występującą w relacji między wzrostem dochodów w rodzinie a wydatkami na żywność ogółem (dobra podstawowe). Oznacza to, że ze wzrostem dochodów na osobę, zmniejsza się procentowy udział wydatków żywnościowych. Współczynnik dochodowej elastyczności popytu jest mniejszy od 1. Dla dóbr wyższego rzędu współczynnik ten jest większy od 1. Graficznym ich odzwierciedleniem są krzywe Engla (Milewski, Kwiatkowski, 2005, s. 61). Znajomość prawa Engla odgrywa ważną rolę w kształtowaniu struktury konsumpcji w gospodarstwach domowych, oraz w gospodarce rolno-żywnościowej.

4. Podsumowanie i wnioski

W opisie nauki ekonomii przyjmuje się różne ujęcia przedmiotu i jej podział na mikro- i makroekonomię, ekonomię pozytywną i normatywną, a także zalicza się ją do nauk nomologicznych w przeciwieństwie do nauk idiograficznych.

Oznacza to, że ekonomia uprawniona jest do odkrywania i formułowania praw ekonomicznych, co stanowi podstawę dla budowania teorii w ramach ekonomii pozytywnej.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na nomologicznym charakterze nauki ekonomii, ale przedstawiono również poglądy zawarte w historycznej szkole ekonomii politycznej.

Prekursorskie poszukiwania prawidłowości występujących w gospodarce pojawiły się już w epokach Odrodzenia i Oświecenia. Pierwsza – przyniosła powstanie i rozwój merkantyliźmu, druga – fizjokratyzmu. Myśl merkantylistyczna, skupiona na rynku i handlu, pozwoliła na sformułowanie i opisanie prawa obiegu pieniądza (M. Kopernik, T. Gresham). Z kolei w myśli fizjokratów zarysowały się prawa malejących przychodów z ziemi (A. Turgot).

Z nadejściem czasów nowożytnych i zaistnieniem gospodarki kapitalistycznej, powstaje w XVIII w. na gruncie pierwszego państwa kapitalistycznego – Wielkiej Brytanii – nauka ekonomii politycznej (A. Smith, D. Ricardo). Z dynamicznym jej rozwojem następują nowe odkrycia w zakresie praw i ich opisie w teoriach ekonomicznych.

W dobie współczesnej doniosłą rolę w rozwoju nauki ekonomii odgrywają wybitni ekonomiści, w tym laureaci Nagrody im. A. Nobla, przyznawanej w dziedzinie ekonomii od 1969 r. Podjęto próbę skonstruowania teorii łączącej makroekonomiczne poglądy na gospodarkę J.M. Keynesa z podstawami neoklasycznej mikroekonomii, w tak zwanej syntezie neoklasycznej. Nobliści rozwinęli szczególnie teorię gospodarki rynkowej, wzrostu i rozwoju ekonomicznego, ekonomii dobrobytu, a także ostatnio ubóstwa.

W ostatniej części opracowania przedstawiono odkrycia ważniejszych praw ekonomicznych, rządzących procesem gospodarczym, w podziale według jej ogniów.

Prawa produkcji i podziału w opisie klasyków i neoklasyków odnoszą się do: prawa ludnościowego R. Malthusa, prawa reprodukcji społecznej, prawa malejącej użyteczności krańcowej oraz prawa Okuna.

Prawa rynkowe (wymiany i konsumpcji) dotyczą: prawa popytu i podaży, prawa obiegu pieniądza w teorii ilościowej J. Fishera i teorii neoilościowej M. Friedmana, prawa rynków Saya wersu prawo Keynesa, psychologiczne prawa zachowań rynkowych konsumenta – I i II prawo Gossena oraz prawo Engla.

Reasumując, przedstawione w zarysie osiągnięcia ekonomii nomotetycznej należy uznać za znaczące w całości dorobku teoretycznych nauk społecznych.

Bibliografia

- Begg, D., Fisher, S., Dornbusch, R. (1992). *Ekonomia*. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Blaug, M. (1994). *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301105426.
- Blaug, M. (1995). *Metodologia ekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Britannica. Edycja Polska. (2005). Weber M. T. 45. Warszawa.
- Malthus, T.R. (1925). *Prawo ludności*. Warszawa: nakładem Gebethnera i Wolffa. Kraków: Druk W.L. Anzycza i Spółki.
- Marciniak, S. (1975). *Mikro- i makroekonomia dla inżynierów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Milewski, R., Kwiatkowski, E. (2005). *Podstawy ekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301198923.
- Nasiłowski, M. (1995). *System rynkowy. Podstawy mikro i makroekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Key Text. ISBN 9788364928031.
- Siekierski, J. (2020). Welfare Versus Poverty in the Views and Theories of the Laureates of the Alfred Nobel Prize in Economic Sciences. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 2(46), 29–41. DOI: 10.25944/znmwse.2020.02.2941.
- Snowdon, B., Hovard, V., Wyncarczyk, P. (1998). *Współczesne nurty teorii makroekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Taylor, E. (1991). *Historia rozwoju ekonomiki*. T. II. Lublin: Wydawnictwo Delfin.
- WE PWN. (1964a). *Historyczna szkoła w ekonomii politycznej*. T. 4. Warszawa.
- WE PWN. (2001). Bacon J. T. 3. Warszawa.
- WE PWN. (2002a). Friedman M. T. 9. Warszawa.
- WE PWN. (2002b). Hicks J. T. 11. Warszawa.
- WE PWN. (2003a). *Nauka* T. 18. Warszawa.
- WE PWN. (2003b). *Nomotetyczne nauki*. T. 19. Warszawa.
- WE PWN. (2003c). Okun A. T. 19. Warszawa.
- WE PWN. (2004). *Prawo rynków Say'a*. T. 22. Warszawa.
- WE PWN. (2005). Turgot A. T. 28. Warszawa.
- Wikipedia. (2019). *Prawo Okuna*. [online, dostęp: 2021-12-12]. Dostępny w Internecie: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Prawo_Okuna.

The nomothetic nature of the science of economics

Abstract: The article discusses the nomothetic nature of the science of economics. This means that it is a science that discovers and formulates economic laws in order to build theories on this basis. The pioneering approach in such research was presented by mercantilists during the Renaissance, along with the discovery and description

of the law of money circulation by M. Copernicus and the Englishman T. Grasham. In turn, in the era of the Enlightenment A. Turgot (in the 18th century), a representative of the physiocrats, described the law of diminishing returns from the land. With the rise of capitalism, the science of political economy was born in

Britain (A. Smith). With its development, historically two currents of views on the economy emerge—classical and neoclassical economics, making a huge contribution to nomothetic economics. Modern economy is developing dynamically thanks to outstanding economists, including

winners of the A. Nobel from 1969. The last part of the article presents a description of the laws operating in the economy, governing the economic process, broken down into the laws of production and distribution, as well as exchange and consumption (market laws).

Keywords: nomothetic and idiographic sciences, mercantilism and the law of money circulation, physiocracy and the law of diminishing returns from land, classical, neoclassical and modern economics

---